

Oikeustieteellisen tutkimuksen trendit käytännön liikejuridiikan näkökulmasta

1. Tutkimuksen roolista oikeuden arjessa

Yrityselämän liikejuristeille on tyypillistä hyvin (usein liian) pitkälle menevä pragmaattisuus oikeudellisessa ajattelussa. Moni liikejuristi voisi siksi spontaanisti sanoa, että oikeustieteellisellä tutkimuksella ei ole mitään roolia hänen työssään. Tämä ei kuitenkaan suinkaan pidä paikkaansa, jos asiaa miettii lainkaan perusteellisemmin.

Oikeustieteellisen tutkimuksen syvälinen merkitys on luonnollisesti suuri koko käytännön oikeuselämälle. Oikeudenalojen periaatteiden kehittäminen sekä oikeusnormien tulkinta ja systematisointi ovat välttämättömän tärkeitä tutkimuksen antia myös käytännön juristeille. Nämä tutkimuksen hyödyt välittyvät käyttäjille pääasiassa oikeuskirjallisuuden välityksellä. On hyvin tarpeellista, että saatavilla on ammattikirjallisuutta, josta löytyy luotettavia normien tulkintasuosituksia. Tällaista oikeuskirjallisuutta tuskin voitaisiin tehdä ilman taustalla vaikuttavaa oikeustieteellistä tutkimusta.

Lisäksi on huomattava, että oikeustieteellinen tutkimus vaikuttaa opetuksen kautta koko juristikuntaan. Vaikutusreittejä on ainakin kaksi. Ensinnäkin eri oikeudenalojen opetuksessa tietenkin huomioidaan tuore tutkimus esimerkiksi luento-opetuksessa ja oppikirjojen valinnassa. Toiseksi tutkimus vaikuttaa siihen, mitä ylipäänsä opetetaan ja mitä ei opeteta. Jos tutkimus painottuu oikeuden uusiin ilmiöihin, on luontevaa, että opetuskin painottuu niihin ja vanhana pidetty jää vähemmälle huomiolle.

* Sakari Wuolijoki, OTT, dosentti, Helsingin yliopisto; Nordean Suomen-toimintojen lakiasianjohtaja. Kirjoitus perustuu Suomalaisen Tiedeakatemian oikeustieteen ryhmän tilaisuudessa Oikeustieteen kansallisuus ja kansainvälisyys 24.11.2023 pidettyyn esitelmään.

2. Vallitsevia trendejä ja niiden vaikutus tutkimuksen hyödynnettävyyteen käytännössä

2.1. Tutkimuksen kansainvälisyys

Tässä Suomalaisen Tiedeakatemian tilaisuudessa pääteemana on ollut kansainvälinen ja kansallinen tutkimus. Tutkimuksen kansainvälisyydellä voidaan viitata moneen asiaan. Kyse voi olla esimerkiksi tutkimuksen tekemisestä ulkomaisessa yliopistossa, tutkimuksen julkaisemisesta kansainvälisesti tai tutkimusaiheen kansainvälisyydestä. Tarkastelen itse aihetta aluksi juuri tutkimusaiheen kansainvälisyyden kannalta.

Se, että tutkimuksessa ei rajauduta pelkkiin kansallisen lain aiheisiin, on liike-elämän kannalta usein hyödyksi. Keskisuurten ja suurten yritysten toiminta on lähes aina kansainvälistä. On tutkimusaiheita, joita ei olisi mielekästäkään tutkia vain kansallisen lain kannalta. Esimerkiksi käy Anu Bradfordin laaja hiljattain palkittu Digital Empires -niminen tutkimus teknologiaa koskevasta sääntelystä kolmella mantereella.¹ Varsinkin IT-teknologian sääntely on ylikansallista, mikä onkin ymmärrettävää, koska IT-alan käytännön teknologiat ja liiketoimintamallitkin ovat usein sitä. Ajankohtaisista kansainvälistä tutkimusotetta edellyttävistä aiheista voi ottaa esille myös talouspakotteet. Talouspakotteita koskevien lakien, sääntöjen ja määräysten noudattamisessa on käytännössä usein kyse EU:n, Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian sääntelyn yhteen nivomisesta. Yrityksen in-house-juristin työssä ulkomaisenkin oikeuden huomioon ottaminen on arkea. EU-oikeuden tuntemus on luonnollisesti välttämätöntä, mutta liikejuridiikassa on usein tunnettava myös kansainvälisen yksityisoikeuden periaatteita tai toisen valtion kansallista oikeutta.

Toisaalta kotimainenkin oikeus on yhä liikejuristin työn ytimessä. Hyvin suuri osa käytännön työstä on edelleen suomalaisen sääntelyn tulkintaa. Yritysjuristit ja yrityksiä neuvovat asianajat työskentelevät vaikkapa työsopimuslain, osakeyhtiölain tai verolakien parissa.

Voidaan myös sanoa, että kansainvälisen oikeuden tai toisten valtioiden kansallisen oikeuden ymmärtäminen on huomattavan vaikeaa, jos pohjalla ei ole kotimaisen oikeuden syvällistä osaamista. Yllättävän usein onkin niin, että toisessa maassa omaksuttu sääntelyratkaisu muistuttaa kotimaista, vaikka taustalla ei olisi mitään EU-direktiiviä.

On kuitenkin huomattava, että kansainvälinen tutkimusaihe ei sinänsä tietenkään vielä merkitse sitä, että tutkimus olisi käytännön liikejuridiikan kannalta hyödyllinen. Kansainvälistyyppisen tutkimuksen aihe voi, aivan kuin kotimai-

1. Anu Bradford, Digital Empires. The Global Battle to Regulate Technology. Oxford University Press 2023. Financial Times -lehti on valinnut tutkimuksen yhdeksi vuoden 2023 parhaista.

senkin, olla liian teoreettinen tai marginaalinen, jotta sillä olisi käytännön relevanssia.

Kokoavasti voidaan todeta, että oikeustieteen kansainväliset tutkimusaiheet voivat olla käytännön liikejuridiikan kannalta hyvin hedelmällisiä mutta tutkimuksen kansainvälisyyden ei pitäisi syrjäyttää kotimaista lainopillista tutkimusta. On myös tärkeää, että kansainvälinen (lainopillinen) tutkimusaihe valitaan siten, että sillä on liittymiä käytännön oikeuselämään.

2.2. Kansainvälinen julkaiseminen

Oikeustieteen piirissä on viime vuosina kannustettu tutkimuksen kansainväliseen julkaisemiseen. Kotimaisten lainopillisten monografioiden sijasta akateeminen meritoituminen on voinut tapahtua parhaiten julkaisemalla artikkeleja kansainvälisissä jurnaleissa, tyypillisesti englanniksi. Myös tutkimuksen rahoitusmallit ovat tukeneet tätä kehitystä.

Vaikka tutkimuksen kansainvälinen julkaiseminen on epäilemättä hyödyksi tutkijan kansainvälisen verkostoitumisen kannalta, ilmiöön liittyy oikeustieteen tavallisen käyttäjän kannalta ongelmia. Kansainväliset julkaisut jäävät lähes aina muilta kuin saman alan tutkijoilta huomaamatta, eivätkä tutkimustulokset sen takia pääse tulemaan käytännön oikeuselämän hyödyksi. Käytännön juristit saattavat perehtyä Defensor Legis-, Lakimies- ja Liikejuridiikka-aikakausjulkaisuihin tai Verotus-lehteen, mutta he eivät todennäköisesti ole kuulletkaan monista sinänsä hyvin korkeatasoisista englanninkielisistä akateemisista jurnaleista. Suomenkielisellä oikeuskirjallisuudella, varsinkin ammattikäyttöön tarkoitetuilla käsikirjoilla, on yhä ratkaiseva käytännön työkalujen asema.

2.3. Monitieteisyys

Oikeustieteellisenkin tutkimuksen rahoitusmalleissa saatetaan kannustaa monitieteiseen tutkimukseen, joka onkin lisääntynyt. Tämä näkyy vaikkapa oikeussosiologisessa tutkimusotteessa tai empiirisen tutkimustavan lisääntyneessä hyödyntämisessä.

Monien tieteenalojen metodien hyödyntämisellä pystytään tuottamaan uutta tietoa tavalla, joka voi usein olla käytännön oikeuselämälle liikejuridiikassakin hyödyksi. Liikejuridiikassa varsinkin oikeus- ja taloustieteen metodien rinnakkaiskäyttö voi olla varsin hedelmällistä vaikkapa osakeyhtiöoikeudessa, arvopaperimarkkinaoikeudessa tai vero-oikeudessa. Monitieteisyys voi yleisemminkin tuottaa hyödyllistä tietoa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, kuten lainvalmisteluprosessiin.

Oikeustieteen yhdistäminen toiseen tieteenalaan ei kuitenkaan yleensä tuota luotettavaa lainopillista tutkimusta, jossa vastattaisiin siihen peruskysymykseen, miten tiettyä normia on *de lege lata* tulkittava. Tästä seuraa, että monitieteisen tutkimustavan hyödyt eivät ole suurimmillaan käytännön juristien työssä. Toki oikeusnormien yhteiskunnallisen tai taloustieteellisen kontekstin ymmärtäminen on aina hyödyksi ja välttämätöntäkin normien syvällisen hallinnan kannalta.

2.4. Nousevat uudet ilmiöt tutkimusaiheina

Suomalainen oikeustieteellinen tutkimus suuntautuu näkemykseni mukaan erittäin hyvin ajankohtaisiin ilmiöihin. Tiedeyhteisö on hyvässä vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa. Yhteiskunnalliseen ja teknologiseen kehitykseen on reagoitu herkästi myös tutkimuksessa. Oikeustieteessä tutkimusta on tehty esimerkiksi ESG-aiheista, sähköisistä sopimusprosesseista, genetiikan sääntelystä ja tekoälystä. Kun seuraa uusien väitöskirjojen aihepiirejä tai vaikka yliopistotutkijoiden julkaisuja, tuntuu ajoittain siltä, että tutkimustoiminta on suorastaan futuristista. Tutkimuskysymysten kiinnittyminen nouseviin yhteiskunnallisiin ilmiöihin edistää oikeustieteen kansainvälistä kilpailukykyä ja auttaa usein myös käytännössä jo syntyneiden tai syntymaisillään olevien oikeudellisten pulmien ratkaisemisessa.

Mitä tulevaisuuteen suuntautuvampaa tutkimus on, sitä suurempi on tietenkin myös riski siitä, että tutkimuskysymys ei osukaan aivan oikeaan kohteeseen tai että tutkimuksessa omaksuttu ajattelutapa osoittautuu ”vääräksi” vaikkapa aktivoituvan lainsäätäjän takia. Jos nousevista ilmiöistä tehdään paljon tutkimusta ikään kuin etunojassa reaali maailman kehitykseen nähden, tutkimus etäännyy käytännön oikeuselämän käsillä olevista tarpeista.

2.5. Perinteisten oikeudenalojen peruskysymyksien tutkimuksen näivettyminen

Kuten edellä on todettu, oikeustieteen tutkimuksen nykysuuntauksissa on trendien ongelmista huolimatta paljon hyvää myös käytännön oikeuselämän kannalta. Kansainvälisyys on lähtökohtaisesti myönteinen ilmiö, samoin kuin tietysti ajankohtaisten modernien ilmiöiden oikeustieteellinen käsittely.

Oikeustieteellisen tutkimuksen nykyisissä suuntauksissa suurin ongelma on, että huomattava keskittyminen niihin voi johtaa perinteisten oikeudenalojen

näivettymiseen tai pysähtyneisyyteen.² Oikeuden perusasioiden tutkiminen ja opettaminen on yhä erittäin olennaista käytännön juristeille. Vaikka esimerkiksi jäämistöoikeuden kysymykset eivät kalskahda kansainvälisiltä, monitieteisiltä tai erityisen moderneilta, käytännön juristien on pystyttävä ratkaisemaan kuolemaan liittyvät oikeudelliset asiat. Jos tutkimusta tältä alalta ei tehtäisi, oikeudenalan kehitys pysähtyisi ja alan yliopisto-opetuskin heikkenisi. Liikejuridiikan puolelta voidaan mainita hyvänä esimerkkinä erittäin relevantista perinteisestä oikeudenalasta esineoikeus. Rahoitusjärjestelyissä on välttämätöntä tuntea esimerkiksi omistusoikeutta ja panttauksen sivullisittovuutta koskevat periaatteet.

Jos vakiintuneiden oikeudenalojen peruskysymyksiin ei kohdistu riittävästi perustutkimusta, on myös vaarana, että näiltä aloilta ei tuoteta ammattikäyttöön sopivia käsikirjoja. Ymmärtääkseni ainakaan tutkimusrahoitukselliset insentiivit eivät ohjaa käsikirjojen kirjoittamiseen. Käytännön liikejuridiikassa tarvitaan tutkimukselliset laatustandardit täyttäviä yleisesityksiä vaikkapa yhtiöoikeudesta, arvopaperimarkkinaoikeudesta, sopimusoikeudesta, esineoikeudesta ja prosessioikeudesta.

Uhkakuvaan perinteisten oikeudenalojen peruskysymyksiä tutkimuksen näivettymisestä on syytä suhtautua vakavasti, vaikkei mikään oikeudenala olekaan akuutissa kriisissä. Väitöskirjoja tuotetaan nykyään paljon enemmän kuin ennen, ja väitöskirjatutkimuksien joukkoon on onneksi mahtunut myös peruskysymyksiä arvokasta tutkimusta. Lisäksi tiedeyhteisön ulkopuoliset, mahdollisesti kuitenkin väitelleet, juristit ovat kiitettävästi osallistuneet käytännön oikeuselämän kannalta tärkeän kotimaisen oikeuskirjallisuuden tuottamiseen. Riskit käytännönläheisen tutkimuksen taantumuksesta tulisi kuitenkin ottaa huomioon tutkimusrahoituksessa ja esimerkiksi akateemisissa virantäytöissä.

3. Mitä voitaisiin tehdä?

Olen kirjoituksessani kiinnittänyt huomiota oikeustieteen tutkimuksen trendien myönteisiin piirteisiin ja niiden ongelmiin käytännön oikeuselämän, varsinkin liikejuridiikan, kannalta. Esiteltäessä ongelmia on kuitenkin aina syytä esittää myös mahdollisia ratkaisuja.

2. Olen tietoinen ”perinteisen oikeudenalan” käsitteen ongelmista, mutta sitä ei voinut ruveta problematisoimaan lyhyehkössä esitelmässä. Toki oikeudenalat ovat aina olleet kehityksessä eivätkä oikeudenalojen sisällöt ole olleet eikä niiden tulekaan olla staattisia. Perinteisten oikeudenalojen asemesta voisi kenties olla paikallaan puhua käytännön lainopin peruskysymyksistä tai usein toistuvista kysymyksistä.

Kuten edellä totesin, tutkimuksien kansainvälinen julkaiseminen johtaa ikävä kyllä siihen, että käytännön oikeusyhteisö ei helposti huomaa tutkimusta. Tämä on sääli, sillä suomalainen tiedeyhteisö tuottaa paljon käytännönkin kannalta relevanttia korkeatasoista tutkimusta. Kansainvälisesti julkaistun tutkimuksen näkyvyyttä käytännön juristeille tulisikin lisätä. Ihanteellista toki olisi, että tutkijat julkaisisivat myös suomeksi tutkimuksiaan vieläpä muokattuna suomalaiseen kontekstiin erityisen sopivaksi. Tämä ei välttämättä ole ainakaan kaikissa tapauksissa realistista. Siksi voisikin olla hyvä, että suomalaiset oikeustieteellisen aineiston verkkopalvelut julkaisisivat myös kansainvälisesti julkaistuja artikkeleja ja toisivat näitä esille markkinoinnissaan. Tietysti myös tutkijoiden itsensä olisi syytä rohkeasti markkinoida julkaisujaan esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ja vaikkapa asianajotoimistojen kanssa järjestettävissä tilaisuuksissa.

Erittäin tärkeää on myös, että lainopin tutkijat valitsevat tutkimusaiheikseen kysymyksiä, joilla on käytännön oikeuselämässä relevanssia. Tutkijanuran alkuvaiheessa tämä voi olla varsinkin yksin vaikeaa. Työnohjaajien olisi kiinnitettävä lainopillisen tutkimuksen käytännön merkitykseen nykyistäkin enemmän huomiota ja tarvittaessa hyödynnettävä omia suhdeverkostojaan tutkimussuunnitelman merkityksellisyyden arvioinnissa. Se, että on tunnistettu lainopillinen uusi kysymys, ei vielä tee tutkimusaiheesta käytännölle relevanttia, jos kysymys on niin marginaalinen, että se aktualisoituu vain hyvin harvoin. Lainopillista tutkimusta on tehtävä myös tavallisista oikeudellisista aiheista, joita monet juristit kohtaavat jatkuvasti työssään.

Pidän hyvänä käytäntönä sitä ainakin Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan toimintamallia, että väitöskirjalle nimetään seurantaryhmä. Tähän ryhmään olisi syytä nimetä myös tutkimuksen alaa käytännön oikeuselämän näkökulmasta tunteva henkilö. Mahdollista on myös nimetä väitöskirjalle kaksi ohjaajaa, jolloin toinen voisi olla tiedeyhteisön ulkopuolinen (statuuttien mukaiset pätevyysvaatimukset täyttävä) asiantuntija. Kun kyse on lainopillisesta tutkimuksesta, on ilman muuta tutkijankin intressissä varmistua siitä, että tutkimus suunnataan käytännössäkkin relevantteihin kysymyksiin.

Käsittelin esitelmässäni myös riskiä siitä, että vakiintuneiden oikeudenaalojen yleisten kysymyksien tutkimukseen ei kohdistu riittävää mielenkiintoa muun muassa tutkimuksen trendeihin ja rahoitukseen liittyvistä syistä. Tästä syystä pitäisikin tarkastella rahoitusmalleja sen varmistamiseksi, että oikeustieteen tutkimuksen ja opetuksen tasoa ei laiminlyödä lainopin keskeisaloillaan. Valtiollisten rahoitusmallien kriteeristöjen muuttaminen on epäilemättä hidasta ja hankalaa, mutta säätiörahoituksessa voitaisiin liikkua nopeastikin. Hieno esimerkki on se, että Suomalainen Lakimiesyhdistys voi myöntää tuntuvan apurahan oppi- tai käsikirjan julkaisemiseen B-sarjassaan. Suunnitteilla on myös alumniensa rahoittama Pro Iure -säätiö, joka voisi kohdentaa tukea juuri käytännön oikeuselämän kannalta tärkeään opetukseen.

Lopuksi haluan vielä korostaa sitä, että näkemykseni tarpeesta varmistaa oikeustieteellisen tutkimuksen riittävän vahva yhteys käytäntöön koskee tietenkin vain lainopillista tutkimusta. Lainopin ohella esimerkiksi oikeusteoreettinen tai oikeushistoriallinen tutkimus on hyödyllistä juristien itseymmärryksen kannalta. Kaiken kaikkiaan suomalainen oikeustieteellinen tutkimus on korkeatasoista ja on syytä jatkossakin vaalia sitä, että tutkimus ei erkane käytännön oikeuselämän tarpeista.